

InfoMigjorn

Butlletí digital
sobre llengua
catalana

Núm. 1.377

22 de maig del 2018

SUMARI

- 1 Joan Bosch ▶ Un tast de català d'Elna (12): Tots els camís van a Roma
- 2 Pere Comellas (GELA) ▶ Vols tenir una llengua? Doncs fes-te un estat
- 3 Maria Rodríguez Mariné ▶ No ens deixem treure els que ens haurien de prendre
- 4 Teresa Tort ▶ Xocolate
- 5 Jordi Llavina ▶ Uns apunts sobre el verb 'esgrinxolar'
- 6 Mario Bruno ▶ "L'alguerès ha de ser una llengua viva i no folklòrica"
- 7 Pere Ortís ▶ Eugeni S. Reig, talent prolífic de la llengua
- 8 Antoni Llull Martí ▶ Vaixell i vaixella
- 9 Rudolf Ortega ▶ Tots els dubtes. Parelles d'origen comú (Etimologia, 3)

InfoMigjorn és un butlletí setmanal que recull informacions d'actualitat sobre llengua catalana.

ISSN 2462-7003 Elaborat i distribuït per la Xarxa de Mots

Subscripcions: <http://migjorn.cat/alta.php> Adreça de contacte: infomigjorn@migjorn.cat   @InfoMigjorn

1 Tots els camís van a Roma

Joan Bosch

En el títol d'aquest article hi ha una falta d'ortografia grossa com una casa. Tan grossa que fa mal als ulls. M'imagini que tothom l'ha vista. Aquesta falta, l'he feta voluntàriament per atreure la vostra curiositat i parlar-vos dels plurals irregulars en el català septentrional.

En català els mots acabats en vocal accentuada com ara *eixugamà*, *camí* o *cançó* fan un plural irregular en **-ns**: *eixugamans*, *camins* i *cançons*. Mes, per influència occitana, els rossellonesos no pronuncien pas la ena del dígraf **ns** i diuen: *eixugamàs*, *camís* i *cançons* (que pronuncien [cançús]). Ara, escriure'ls sense ena és inadmissible. La manera elegant d'unificar totes dues pronunciacions és d'escriure *eixugamans*, *camins* i *cançons*, com ho exigeix la norma, i de dir que en català septentrional la ena del dígraf **ns** és muda, de la mateixa manera que s'emmudeix la erra del dígraf **rs** en els noms dels vilatges *Argeles*, *Millars* i *Trullars*.

De plurals irregulars n'hi ha uns altres. Per exemple, els plurals dels mots acabats en **aix**, **eix** i **uix**. En un article anterior vàiem que, en aquest cas, el català septentrional no pronuncia pas la xeix final. Aquí sota, en canvi, veurem que el plural irregular s'hi manté de la mateixa manera que a la resta dels parlars:

calaix	(pronunciat [calai])	→ calaixos
repeix	(pronunciat [repei])	→ repeixos
fluix	(pronunciat [flui])	→ fluixos

Pel que fa a aquesta família de mots, hi ha una falta que els rossellonesos fan sovint: com que no pronuncien la xeix final, es descuiden que el plural hi és irregular i el fan amb **s** en lloc de fer-lo amb **os**. A Elna, per exemple, podríeu sentir una víctima d'un robatori que expliqués a son veí: «*El lladre va trencar un vidre i va entrar per la finestra. Cercava sous. Va regirar tots els calais de casa!*» (en lloc de *calaixos*). Ara, no se sap exactament si aquesta falta és una falta veritable o un arcaisme que caldria escriure *calaixs*, perquè, en aquest grup de mots els plurals regulars són antiquíssims. Ho atesten les formes *aqueixs* i *mateixs* que apareixen en textos medievals ben abans de les formes modernes *aqueixos* i *mateixos*.

Una altra confusió rossellonenca consisteix a fer plurals irregulars on no toca. A Elna podríeu sentir una veïna que es planyés de la conducta irresponsable del marit dient: «*El meu home és més temerut que una banya de marrà. Vol pas prendre els remeixos que li ha donat el metge!*» (en lloc de *remeis*). Aquí, els lingüistes parlen d'una hipercorrecció. És un cas comparable als famosos *Reixos* d'alguns parlars occidentals, plural de l'antic *Reig* que hauria de ser *Reigs*.

Per analogia amb els plurals irregulars esmentats, i sobretot per imitació del model *aqueix / aqueixos*, el català septentrional ha generalitzat un masculí plural irregular en **os** en els mots següents (he assenyalat **en negreta** les diferències amb el model estàndard):

Masculí singular	Masculí plural	Femení singular	Femení plural
ell	ellos	ella	elles
aquest	aquestos	aquesta	aquestes
aquell	aquello s	aquella	aquelles
un	unos	una	unes
quant	quantos	quanta	quantas
quin	quinos	quina	quines
tant	tantos	tanta	tantes

–*Aquestos* pellagos me deixen pas dormir! Fan un ramball de mil dimonis!

–*Quinos* són?

–*Són aquellos* que juguen a la pilota al mig de la plaça.

–Ui! Me sembla que n’hi ha **unos quantos** que deuen tenir més de quinze anys!

–Són **ellos**, justament! Com més grossos, més guiscaires!

Remarquem que els rossellonesos pronuncien la essa d'**aquest** quan **aquest** va seguit d'un mot que comença amb una vocal o una hac: [**aquest animal / aquest home**] i no la pronuncien pas quan **aquest** va seguit d'un mot que comença amb consonant [**aquet pellago**]. Aquesta pronúncia era general fins fa ben poc en català central i és la que els tractats gramaticals no esbiaixats proposaven i recomanaven.

També remarquem que els rossellonesos no fan servir mai el mot **u** per designar la unitat. El reemplacen per **un** o **primer**: *el nombre **un** / el quilòmetre **un** de la cursa / vint-i-**un** / en donarem tres a cada **un** / el **primer** de maig*.

Per acabar remarcarem que entre parelles de llengües romàniques veïnes, com ara amb el castellà i el francès, no hi ha necessàriament conservació del singular o del plural en expressions equivalents, i això pot induir errades de traducció. Vegem-ne alguns exemples:

Castellà	Català
caerse de espaldas	caure d'esquena
a finales de año	a la fi de l'any
a principios de semana	al començament de la setmana
sonarse las narices	mocar-se el nas
bajaron las temperaturas	ha baixat la temperatura
un partido de derechas	un partit de dreta
buenos días	bon dia
buenas noches	bona nit
Felices Navidades	Bon Nadal

Francès	Català
coûter les yeux de la tête	costar un ull de la cara
dans l'obscurité	a les fosques
un casse-tête	un trencacaps / un trencaclosques

faire **la moue**
se casser **la figure**
gagner de **l'argent**
en **fin** de vie

fer **morros**
caure de **morros**
guanyar **diners**
a **les acaballes** de la vida

Glossari:

guiscaire	xisclaire
pellago	nen
ramball	enrenou
sous	diners
temerut	obstinat

Sobre els Reixos, vegeu els articles de [Josep Lacreu](#) i [Teresa Tort](#)

2 Vols tenir una llengua? Doncs fes-te un estat

Pere Comellas Grup d'Estudi de Llengües Amenacades (GELA)

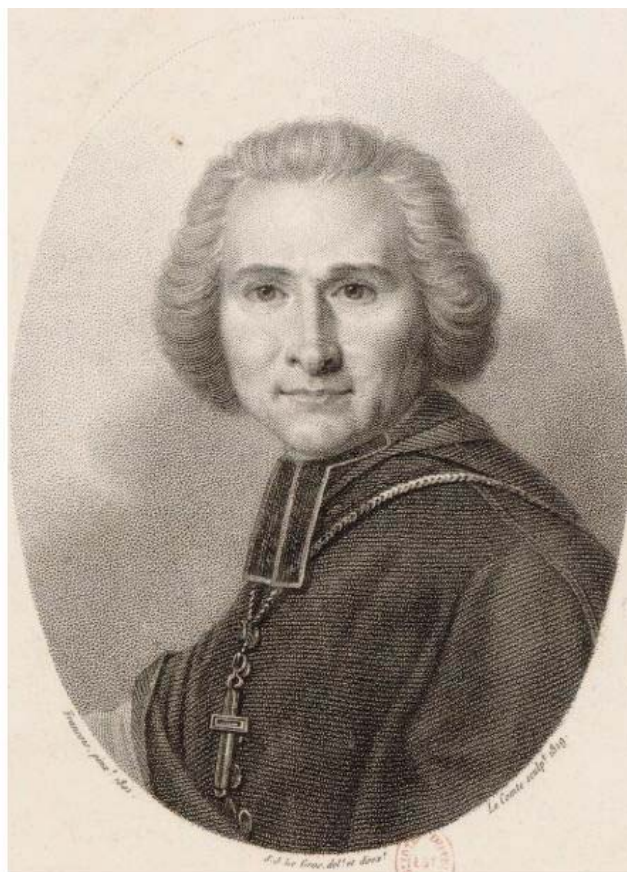
VilaWeb, 25/02/2018

<https://www.vilaweb.cat/noticies/vols-tenir-una-llengua-doncs-fes-te-un-estat-gela-grup-destudi-de-llengues-amenacades/>

Segurament la ideologia lingüística hegemònica arreu del món és la que podríem anomenar estandardisme estatista i que té per eslògan principal 'una llengua, un estat'. Un gran nombre d'estats del món inverteixen uns recursos i unes energies molt considerables en l'objectiu d'imposar aquesta ideologia a tota la seva població. En certs casos aquesta inversió ha de ser molt gran perquè l'objectiu és molt lluny d'assolir-se. Per exemple, la Xina o Rússia, amb una enorme diversitat lingüística que s'ha d'anar anihilant ('anéantir', en deia l'abat Grégoire a l'època de la Revolució Francesa). Altres ja tenen molta feina feta, com el Brasil o Austràlia, territoris on cinc-cents anys enrere s'hi podia trobar una gran diversitat lingüística, que avui s'ha reduït dràsticament.

L'abat Grégoire, que sol passar pel primer gran impulsor d'aquesta ideologia en la seva versió moderna, no sembla pas que fos mala persona. Va ser un gran defensor de la igualtat entre 'races' i un fervent militant de l'abolició de l'esclavatge. Va demostrar un coratge i una coherència extraordinaris: durant l'ano-

menat 'terror', quan Robespierre va impulsar una espècie de religió de la raó i va intentar disminuir la influència de l'església, Grégoire es va negar a renunciar al càrrec de bisbe i es passejava amb el vestit pontifici, quan s'havia prohibit als clergues de dur els hàbits fora de les funcions religioses. Més endavant també es va enfrontar a Napoleó. I encara, un cop havia caigut, va ser enemic de la restauració monàrquica. Tot un personatge. Segons la Viquipèdia, justament aquest coratge que el portava a defensar obertament, de manera desafiadora, idees per les quals hi havia gent que acabava a la guillotina, és el que li va salvar la vida: una persona així inspira el respecte fins i tot dels enemics.

► Henri Grégoire (1750-1831)

I tanmateix, també és l'autor del famós *Rapport sur la Nécessité et les Moyens d'anéantir les Patois et d'universaliser l'Usage de la Langue française*, en què advoca per eliminar tota manifestació lingüística de la república que no fos el 'francès'. La llista de patuesos que vol fer desaparèixer és llarga: 'Le bas-breton, le normand, le picard, le rouchi ou wallon, le flamand, le champenois, le messin, le lorrain, le franc-comtois, le bourguignon, le bressan, le lyonnais, le dauphinois, l'auvergnat, le poitevin, le limousin, le picard, le provençal, le languedocien, le velayen, le catalan, le béarnois, le basque, le rouergat & le gascon'. La llista inclou el lorenès, una variant d'oïl que devia ser la seva llengua inicial, tenint en compte que va néixer i créixer a la Lorena.

Grégoire és un exemple perfecte de la ideologia de l'estandardisme estatista. D'entrada, considera que la diversitat lingüística va en contra de la cohesió nacional, és a dir, vincula indiscutiblement unitat nacional (és a dir, estatal) i uniformització lingüística. A més, considera la República Francesa una entitat indivisible, una mena de subjecte etern. I encara, creu que el francès no és una llengua més, sinó 'la' llengua de la llibertat, mentre que la resta són simples patuesos. Tot això ho resumeix prou bé una frase del *Rapport*: '...podem uniformar

la llengua d'una gran nació, de manera que tots els ciutadans que la componen puguin sense obstacles comunicar-se els pensaments. Aquesta empresa, que no ha estat plenament executada a cap poble, és digna del poble francès, que centralitza totes les branques de l'organització social i que ha de tenir el zel de consagrar, al més aviat possible, en una República una i indivisible, l'ús únic i invariable de la llengua de la llibertat' (tot [el document original és disponible a la Biblioteca Digital de França](#)).

Com és que un liberal il·lustrat que creu en la igualtat humana (si més no, la dels homes; no sé si es va pronunciar sobre les dones) no tingui cap escrúpol a proposar l'homogeneïtzació lingüística a tot preu? Doncs perquè sosté un dels principals dogmes de l'estandardisme estatista en versió liberal-racionalista: la llengua és un simple instrument de comunicació i, per tant, en nom de l'eficiència comunicativa, és lògic que tots fem servir la mateixa. Quin mal hi ha a unificar el sistema mètric, la mida dels fulls de paper o el cantó pel qual hem de conduir? Qui gosaria considerar-ho una imposició, un atemptat contra la llibertat? Només una ment irracional, supersticiosa, obscurantista. Doncs igual. La llàstima (per la solidesa de l'argument) és que aquesta idea entra en contradicció directa amb un altre dels dogmes d'aquesta ideologia, que és, com dèiem, la identificació entre llengua i nació: no ens semblaria poc pràctic i injustificat, mantenir un sistema mètric nacional? Doncs igual que amb les mesures, una sola llengua mundial seria molt millor. Per què no renunciar al francès a favor del xinès, doncs?

L'estandardisme estatista supera aquesta contradicció recorrent al supremacisme lingüístic: la meua llengua nacional no és una llengua entre altres, sinó la llengua millor de totes, la llengua de la llibertat. Seria com dir: la mida de foli que jo proposo no és una convenció per facilitar-ne l'emmagatzematge i l'intercanvi, sinó la millor mida. De fet, les altres mides no són ni mides, són esgueros ('patuesos' en versió lingüística). Per això és just i convenient imposar-la a tota la nació, però també, si pot ser, a més nacions, perquè és pel seu bé.

Aquí la contradicció és de nou ben clara: ves que això mateix no ho pensin més pobles, també. Com ho farem per saber quina és de debò la millor llengua, la més eficient, la que permet més bé de comunicar els pensaments? Quin dret tenim de creure que casualment la millor és la nostra? Resulta que l'abat Grégoire creia sincerament que les idees revolucionàries, vehiculades pel francès, milloraven objectivament la humanitat. Grégoire tenia coratge, però no li sobrava ni la humilitat ni la capacitat de dubtar de les pròpies conviccions.

[Llegiu-ne la continuació a VilaWeb](#)

3 No ens deixem treure el que ens haurien de prendre

Maria Rodríguez Mariné

Ara, 25/03/2018

https://www.ara.cat/opinio/No-deixem-treure-haurien-prendre_0_1984601557.html

Els equips rivals malden per “treure-li la pilota al Barça”, el ple “no li pot treure al president del Parlament les seves atribucions” i “treure’s de Facebook” cada dia és més habitual (després de la relliscada del *carallibre* de Zuckerberg, ja se’n poden dir fàstics sense ser titllat d’antiquat o de xarxòfob, o sigui que bravo!).

Treure avança imparable i va desplaçant *prendre* i *deixar* i *marxar* i la mà de coses que pot ser en català *quitar*. ¿Des de quan una paraula d’una llengua en pot equivaler a només una en una altra? El traductor de Google està fent estralls, i la necessitat creixent d’haver-ho de dir tot sempre en les dues llengües de la manera més simètrica hi fa la resta. Ara bé, mentre que l’intrús és fàcilment identificable en l’exemple de Facebook, en els altres dos passa més desapercebut (cada cop més, diria), i és aquí on fa més mal.

Ja sigui pel pronom, o senzillament pel context, el *treure’s* que vol traduir “*dejar algo o apartarse totalmente de ello*” (DRAE *dixit*), a la majoria, encara ens estaborneix. I l’estaborniment sobrepassa els límits lingüístics quan sent els adolescents afirmar que la xarxa per excel·lència està passada de moda i que ja no hi entren. Ara sembla que el que triomfa és Instagram. Fet i fet, s’hi pot aplicar el mateix que deia aquesta setmana l’expert de la UOC Jordi Serra: “¿Tu surts del metro i vas repartint fotos teves a tothom que passa? No? Doncs per què ho fas a Facebook?” Misteris de la vida.

D’altra banda, que la tele convencional es miri menys i cadascú tingui la seva pròpia pantalla ajudarà a fer retrocedir el “Treu-te del mig” que també ens envaïa. Aquest es correspon amb el *quitarse* que vol dir “*irse, separarse de un lugar*”. Potser és l’únic de bo que hi podria veure. I ni això, perquè seria capaç de fer els ulls grossos si servís per recuperar al carrer, a les terrasses dels bars, a les finestres, l’encreuament de mirades humanes o simplement les mirades a l’horitzó d’altres temps.

Però anem a la qüestió més espinosa (i subtil). ¿*Traiem* la pilota a algú? “Agafar (alguna cosa d’altri), sovint contra la voluntat d’aquest, amb una certa violència”. Exacte! Llàstima que aquesta no és la definició de *treure*, sinó de *prendre*. El que intenten els equips, doncs, és prendre-li la pilota. I el ple del Parlament no li pot prendre les atribucions al president de la cambra. ¿Potser *treure* sona

menys agressiu que *prendre*? Ja podria ser que al llenguatge periodístic, que sempre mira de ser eufemístic, de dir però no dir del tot, li sembli més políticament correcte *treure*. Sigui com sigui, de violència res de res, eh? Bé, com tot, això també és relatiu, tot depèn dels ulls (i dels baixos instints) amb què ens ho mirem.

Finalment, la cronicitat de la injustícia que vivim ha fet que això ja no ens tregui la son. Aquí sí que *traiem*? És un ús tradicionalment condemnat (no l'accepta cap obra de referència), però molt arrelat i que ha sigut impossible desbancar (ara com ara). Els diccionaris sí que recullen *llevar el (o la) son*, i és viu al País Valencià. Al parlar central, on *llevar* (que no és sinònim perfecte de *treure*, sinó que aquí vol dir "suprimir o fer desaparèixer alguna cosa") no s'utilitza, hauria de ser *fer perdre*. Com en aquest altre exemple: "El meu temps és or i ningú me'l pot treure". I ara! No me'l poden fer perdre, el temps. Això no treu que... No, aquest també és un *quitar* calcat que ha fet forat. Això no vol dir que, no obsta perquè, no impedeix que... ja faci mesos que ens l'estiguin fent perdre.

4 Xocolate

Teresa Tort @teresa_tort

Blog *Agafada al vol. Som les paraules que diem*, 10/04/2018

<https://blocs.mesvilaweb.cat/ttort/?p=269906>

Quants anys té el xocolate? Sembla que necessitaríem una vara de mesurar molt llarga per a comprendre el llarguíssim camí que ha fet aquesta llepolia des del seu origen. Per a fer-nos-en una idea, el xocolate equivaldria a tres vegades la vida de la llengua catalana; és a dir, a 1.200 anys multiplicat per tres.¹

Davant d'aquesta dilatada trajectòria, ens podríem preguntar si aquest aliment deliciós, que s'ha anat escampant pel món sense parar, ha mantingut sempre el mateix nom. Segons diverses fonts, sembla que aquest mot és d'origen [nà-huatl](#) i que va arribar a Europa a través de l'adaptació al castellà *-chocolate-* de la forma originària *xocolātl*.

Si ens fixem en la forma equivalent a altres llengües del nostre entorn, ens adonarem de seguida que ningú ha gosat variar gaire la fesomia d'aquesta proposta tan bonica: *chocolate*, en anglès; *chocolat*, en francès; *Schokolade*, en alemany; *txocolatea*, en eusquera; *cioccolato*, en italià; *ciocolată*, en romanès...

Ara bé, en català, tenim dues formes admeses i, per tant, recollides als diccionaris: [xocolata](#) i [xocolate](#). En el nostre cas, els dos grans dialectes del domini lingüístic han adoptat amb un gènere diferent aquesta forma tan remota; pren la forma femenina en català oriental –com en romanès– i, en canvi, és usada en masculí en català occidental –com en la majoria de les altres llengües. I partir d'aquí, les denominacions de l'esmorzar més revitalitzant se separen en camins dispars. Mentre a Manresa esmorzen *xocolata desfeta*, a Tortosa ens llepem els dits amb una bona tassa de *xocolate bullit*.

Estem avesats a parlar del *mar blau* o de la *mar blava*; potser fins i tot alternem un *amor intens* i una *amor intensa* o bé, si ens ve de gust, podem anar canviant del *color blanc* a la *color blanca*. I, és clar, sabem de sobres que ens repartim entre els que freguem el pa amb *tomaques* o *tomates ben madures* i els que el suquen amb *tomàquet madur*. De fet, però, hi ha ben pocs casos en què es pugui triar el gènere d'una paraula sense que en varí el significat.² Ara ja en sabem un altre:

De *xocolate* o de *xocolata*, no em cansaria mai de menjar-ne!

1. Vegeu l'entrada a la Viquipèdia: [Xocolata](#)
2. Sobre el gènere dels substantius i adjectius: [fitxa del Servei Lingüístic de la UOC](#)

► Fotografia de [Gian Luigi Perrella](#)

5 Uns apunts sobre el verb 'esgrinxolar'

Jordi Llavina

Núvol, 14/03/2018. Publicat originàriament a *El 3 de Vuit*

<https://www.nuvol.com/opinio/uns-apunts-sobre-el-verb-esgrinxolar/>

Redaccions. Acostumo a fer escriure força als meus alumnes. Els demano una redacció cada quinze-vint dies. Fa uns quants anys que faig classe, i encara no he descobert cap manera millor d'estimular-los l'expressió, ni de fer-los entendre algunes regles essencials de la gramàtica. Perquè els corregeixo els textos sempre personalment, minuciosament, detalladament. No encerco la paraula equivocada, o la frase torta, o la hac que s'han empassat, o aquella coma insolent entre el subjecte i el predicat: els ho corregeixo tot a sobre, després de ratllar l'error. Solc posar-los notes altes (de 7 en amunt; rarament un 6, fora que la redacció faci caguera: no hi compto els errors –o, millor, no els descompto del resultat que considero admissible–, sinó que en valoro molts altres elements).

Molt sovint proposo cinc temes, o fins i tot més, perquè els nois puguin escollir. A vegades, fins i tot els dono llibertat de tema. Però l'última redacció que m'havien d'entregar formava part d'una activitat més llarga relacionada amb la figura de Pompeu Fabra, de qui enguany celebrem el cent cinquantè aniversari del naixement i el centè aniversari de la publicació de la primera gramàtica seva que l'IEC va adoptar ja com a normativa. El tema de redacció consistia a escollir una paraula del diccionari Fabra i, a partir d'aquesta, havien d'escriure un text. Podia ser que opinessin sobre la paraula i la seva definició, o que construïssin un text de caire més científic, o que miressin de ser lírics a partir d'aquella veu, o que, mot a través, fixessin un record de la seva memòria personal, i el recreessin...

Esgrinxolar. Val a dir que he rebut, aplegat i corregit, textos molt bons: sobre els substantius *xacota* o *guadamassil*, que no coneixia, sobre el nom *atzucac*, que sí que coneixia, bé que jo m'estimo més dir-ne 'carrer que no passa'. Dues o tres persones han coincidit en l'adjectiu *efímer*. Fins i tot un alumne ha escrit sobre la paraula *gargall*, que no resulta un referent gaire encoratjador, trobo jo. El verb *estimar*, o el nom *amistat*, també han tingut molta acceptació entre l'alumnat. Com no podia ser d'una altra manera, esclar: tenen setze, disset, divuit anys, edats de passions extremes! Són els meus alumnes de batxillerat: de primer i de segon. Però la paraula que m'ha cridat més l'atenció és aquesta que figura al títol de l'article: *esgrinxolar*. Un verb. No, no existeix. No cal pas que passeu pena buscant-lo: hi perdríeu el temps. A l'*Alcover-Moll*, com em fa

veure l'amic Esteve Miralles, en surt un de similar: *grinxolar*. Però té un significat ben diferent del que l'alumne atribueix al seu privatiu *esgrinxolar*.

En una redacció que superava, de llarg, el límit permès, l'alumne en qüestió, l'Àngel, de Castellbisbal, descrivia així la seva paraula inventada: “*Esgrinxolar* ve a definir una sensació molt concreta que ens pot passar a les persones. Parla de com en moments donats podem arribar a empipar-nos, però davant els quals la impotència de les nostres accions i la situació no ens deixa fer res, tot deixant-nos en un ambient que tingui un cert toc còmic”. Quedes *esgrinxolat* quan –interpreto jo– una situació clarament injusta et colpeja de sobte, quan alguna cosa que no està bé t'enxampa amb els pixats al ventre. (¿Veieu?, a mi aquesta expressió, de to tan groller, sempre m'ha encantat: “Ves que no ens agafi amb els pixats al ventre!” Em sembla molt més contundent que no pas “enganxar algú amb el pas canviat”, posem per cas).

El fet d'inventar-se paraules sempre ha sigut un joc molt grat a la canalla i als joves. En català tenim aquests sons fricatiu tan suggeridors (la *xeix*, per exemple), que donen molt de joc per a aquest propòsit. Quantes vegades, tot jugant al Scrabble, no ens hem empescat paraules que no existien ni existiran mai, més enllà d'aquells fugissers segons de joc! De manera que, ja ho sabeu, podeu fer servir la paraula *esgrinxolar* sempre que us vingui de gust: això sí, en el context semàntic que he mirat de definir. Com que la nostra llengua va com va, que vol dir de mal en pitjor, no crec pas que ningú hi arrufi el nas. ¿Qui podria posar la mà al foc que *esgrinxolar* no és una paraula irrefutablement catalana?

Poesia. Tot això em recorda quan jo començava a escriure poesies, que, de tant en tant, *m'inventava* una paraula, sense ser-ne del tot conscient, i, tot seguit, la buscava al diccionari. Eren sempre paraules inequívocament catalanes, que sonaven molt bé, molt d'aquí. Però de vegades allò que presumptament havia inventat era al diccionari, formava part del lèxic normatiu, i jo hi havia accedit gràcies a la meva intuïció lingüística; i altres vegades, no. En aquest darrer cas, eliminava el terme en qüestió, i mirava de trobar-ne un altre d'equivalent, sancionat per Fabra (o, si s'esqueia, per Alcover o Coromines).

Josep Carner, el poeta en llengua catalana més important de tots els temps, se n'inventava moltes, de paraules. Butxaquejava en la seva pròvida imaginació i sempre caçava un verb nou, un substantiu sorprenent, un adjectiu d'una precisió lírica admirable. O, tot finestrejant, donava nom a allò que veia, vidre enllà, i que encara no en tenia cap. Creava. Creava insaciablement amb les paraules, el seu pa de cada dia. De vegades, la troballa li venia pel so. Potser el verb més cèlebre que ens va donar fou *gorgolar*: “gorgolen per cent becs les cate-

drals”, deixa escrit en un sonet memorable, el que es titula “Plou”. Busqueu el verb al diccionari: serà en va. O no del tot: apareix a l’*Alcover Moll*, i no ens diu res de Carner. ¿Pot ser que no se’l vagi treure ell de la màniga, com un dels molts asos amb què va ennoblir la nostra llengua?

Josep Maria de Sagarra, enorme escriptor, també feia servir paraules ben rares, que tenien el dring inefable del geni de la llengua. Però, a diferència de Carner, ell mateix defensava que no se n’inventava mai cap, perquè no calia. Que totes –deia– estaven a l’abast d’una oïda tan atenta i sensible com ho fou la seva. ¿Per què n’havíem de menester més? ¿Quina necessitat en teníem, d’empescar-nos-en de noves, veus inoïdes, en un firmament tan lluminós de bellesa lèxica? Carner i Sagarra representen dos models ben diferents d’escriptor. I, tot i això, que bons que són tots dos!

6 “L’alguerès ha de ser una llengua viva i no folklòrica”

Mario Bruno, síndic de l’Alguer, entrevistat per Raül Garcia i Aranzueque

El Punt Avui, 03/04/2018

<http://www.elpuntavui.cat/societat/article/5-societat/1367640-l-algueres-ha-de-ser-una-llengua-viva-i-no-folklorica.html>

La Plataforma per la Llengua ha llançat el disc *Mans manetes* de cançons en català per als nens de l’Alguer, que el van presentar en un concert al teatre Joventut de l’Hospitalet de Llobregat en presència del síndic de l’Alguer, Mario Bruno.

Les dades de l’enquesta d’usos lingüístics de l’Alguer del 2015 diuen que un 24,1% dels algueresos tenen l’alguerès com a llengua inicial i un 50,5% el saben parlar, però només un 8% l’usen amb els fills. Per què passa això?

La generació dels nostres pares, entre ells parlaven alguerès i van començar a parlar en italià amb els fills, que era la llengua que es parlava a l’escola, i no van entendre que el bilingüisme a l’Alguer era una riquesa. Amb els avis jo només parlava en alguerès. El meu pare i la meva mare parlaven entre ells en alguerès, però amb nosaltres en italià. Aquests anys hem fet una obra de recuperació de la llengua, però no n’hi ha prou. El català ha de ser una llengua viva, no una cosa del passat, folklòrica. Des de fa uns dies hi ha un vol directe de Barcelona a l’Alguer. Esperem que això hi ajudi.

De quina manera?

Els joves tindran la possibilitat de venir a Catalunya i adonar-se que el català és una llengua que parlen deu milions de persones al món i és un valor. Quan van a Catalunya parlen català, fins i tot els que no el parlen a l'Alguer!

Hi ha un increment de l'interès pel català entre els joves els últims anys?

Hi ha un interès, però entre ells no parlen el català. Hem de fer que torni a ser la llengua viva de la ciutat i no només al mercat i a la ciutat vella. Hem de provar de parlar-lo encara que creguem que no ho fem prou bé. És important també per a l'economia.

Per a l'economia?

Sí. L'Alguer té una vocació internacional i crec que la llengua ens donarà la possibilitat d'estar en primer pla. Estem demanant el reconeixement de la Unesco i la llengua catalana ens ajuda també en això. És una particularitat que no té ningú.

Quin és el panorama de mitjans de comunicació en alguerès?

Hi ha un lloc d'internet que tradueix els diaris de l'italià a l'alguerès, una televisió, una ràdio, que emet en alguerès cada dia a càrrec d'un periodista que es diu Miquel Serra que també fa uns documentals en alguerès a YouTube.

I a l'escola?

El català és optatiu. Depèn de la voluntat de cada mestre. Ara estem duent a terme un projecte amb les escoles en què més de cent mestres s'han format per ensenyar català als minyons. Ho fan fora de l'horari escolar i sense cobrar. Esperem que amb els 200.000 euros que la regió ha posat a la nostra disposició per fer política lingüística podrem ensenyar català també en horari lectiu.

Quines mesures de política lingüística prendran?

La llei 482 reconeix el català de l'Alguer i la regió autònoma de Sardenya ha decidit posar la seu de l'oficina lingüística a l'Alguer i no a Càller, que és la capital de Sardenya. Des del municipi dirigim la política lingüística, que té com a prioritat ensenyar el català a l'escola.

Com es veu des de l'Alguer la situació política de Catalunya?

La veiem amb preocupació, però crec que Catalunya ha emprès un camí que és irreversible. A nosaltres també ens ha afectat perquè la seu de la Generalitat a l'Alguer es va tancar, com tota la resta, tot i que vam dir que no és una seu com les altres. A Itàlia, des de l'octubre, molts mitjans es van recordar de nosaltres i van quedar parats que a l'Alguer es parlés català i tinguéssim aquesta pertinença reconeguda a la comunitat de la llengua catalana.

De quina manera ha ajudat el projecte ‘Mans manetes’ a l’alguerès?

La Plataforma per la Llengua fa una feina magnífica per l’Alguer. Esperem que continuïn ajudant-nos a parlar tots, de mica en mica, l’alguerès, no només al mercat i a la ciutat vella.

7 Eugeni S. Reig, talent prolífic de la llengua

Pere Ortís

N’és un enamorat. Estima amb sinceritat la seva llengua materna i és incansable en el seu conreu. No pot ser explicada d’altra manera la voluntat que esmerça a vivificar-la i salvar-la de la final extinció. Dedicava el seu talent a aquest propòsit i l’acompanya amb un treball que mai no serà prou agraït. Fruit d’aquesta actitud, ha publicat uns quants títols que expressen el tarannà que descriu i són un fruit excel·lent que pot rendir molt a favor de la nostra llengua i de la seva supervivència en el temps, de la seva resistència als atacs patents o camuflats dels seus enemics, a la freda deserció i ignorància supina, volguda, de molts valencians que han perdut el nord de qui són i d’on vénen.

Personalment he tingut la sort d’entrar en contacte amb l’Eugeni S. Reig, que m’ha publicat articles i altre material en la revista digital *InfoMigjorn*, que va editar incansablement entre el 2008 i el 2015. Eugeni m’ha fet generosament participant dels seus coneixements i de la seva extensa producció sobre temes de llengua. Dels seus llibres me n’ha enviats tres, amb una dedicació personal, diferent, en cada volum. Finesa que li agraeixo sincerament. ¿Però és que ell limita la seva activitat exclusivament a la *llengua* valenciana i deixa de banda la catalana? En cap manera. Sap més bé que ningú que no són dues, sinó la mateixa llengua, amb les seves variants dialectals, és clar, les quals són enriquiment del conjunt, de la llengua comuna a tots els Països Catalans. Per a designar el català, ell utilitza aquest nom net i explícit o, de vegades, diu “la llengua estàndard”. I, a més de fer-ho amb la variant catalana, també compara la paraula o l’expressió valenciana amb el seu equivalent castellà, la qual cosa fa un excel·lent servei al lector poc fet amb el català, per tal que sàpiga per on camina.

Com dic, fruit d’aquest ple lliurament al conreu i vindicació del valencià castís i de sempre, són unes quantes obres publicades per l’Eugeni que fan un manual suficient per aprendre el valencià i utilitzar-lo de forma correcta i abundosa en la relació amb els altres.

En 1999 va autoeditar-se *Valencià en perill d'extinció*, una obra clau per al coneixement de la nostra llengua. Després, en 2005, en publicà la segona edició, molt ampliada i enriquida. En 2009 publicà *Les nostres paraules*, volum en què, segons el prologuista, “La intuïció i el bon sentit de l'idioma d'Eugeni S. Reig es mostra al llarg de tot el llibre, ric en suggeriments i en estímuls a la recerca”.

En 2015 publicà *El valencià de sempre*. La gènesi i el detonador d'aquest llibre foren les converses que sentí a un grup de xicots d'Alcoi, amb les quals s'adonà que els nois parlaven un valencià deficient, farcit de castellanisme patents, o amagadament servils, que l'enlletgien molt. Ell és oriünd d'Alcoi, però de petit es traslladà a la capital, València, s'hi féu gran i s'hi formà. Diu que, a partir d'aquella trobada, per sempre més es fixa en el parlar de la gent i pren nota dels ensopecs més habituals i més irreparables, els quals ell combat a l'ample i sense deixar-ne cap per verd. Em creuria que en aquest aspecte té molts paral·lels en un cantó i en l'altre, entre els “valencians del nord” i entre els illencs.

Situem-nos una mica més en aquest llibre, que té per títol *El valencià de sempre*, i fem-ne una succinta glossa, per raó de l'espai i perquè n'hi ha d'altres que s'esperen. És un volum molt ben presentat, imprès amb lletra grossa i llegible, amb cobertes de cartó. El subtítol diu que és la “Versió actualitzada i ampliada de l'obra clau per al coneixement de la nostra llengua *Valencià en perill d'extinció*”. Llibre també voluminós, amb 847 pàgines; l'hi publica l'editorial Bromera. Ve a ser com un mar en el qual t'endinses i fas troballa rere troballa, cadascuna despertant el seu interès particular, totes molt enriquidores. Aporta primer lèxic i després frases fetes, i de cadascun i de cadascuna en presenta exemples trets d'escriptors valencians, la qual cosa vol dir que l'Eugeni coneix molt bé els autors de casa seva i els té pel cap dels dits. El llibre conté una bibliografia extensíssima, indicatiu de com l'autor consulta i s'assessora bé. En aquesta lectura experimentes la mateixa sorpresa i emoció que trobes llegint les *Rondaies mallorquines* d'En Jordi des Racó, on ensopegues amb vocables i expressions preciosos, amb neta flaire del lloc, que vessa suggeriments i detalls de vida local, per acabar donant un missatge d'interpretació del tarannà i de l'humor d'un poble.

El títol més recent és *El borum i els gospins*, que se centra a estudiar el lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de l'autor Joan Valls Jordà. És publicat per la Regidoria de Política Lingüística de l'Ajuntament d'Alcoi, en 2017, i també és un llibre extens i ben treballat, amb 200 pàgines rodones, un llibre més especialitzat pel fet que se centra en un sol autor que és un pou pel que fa a la parla local. Suposa un estudi minuciós, fet com aquell que diu amb lupa, cercant

mots i expressions propis del bressol on hom ha nascut, per als quals ja porta una gràcia d'estat gratuïta i sense afegits.

Jo no m'hi sento tan foraster pel fet que l'Eugeni em publicà, en l'etapa en què editava l'*InfoMigjorn* i per capítols, dos títols meus: *Netegem i enriquem la llengua catalana* i *La parla d'Urgell*. Un senyor d'Alcoi comentà: "La parla de l'Urgell coincideix molt amb la d'Alcoi". És que diu que el rei En Jaume, el Conqueridor, a conquerir València s'hi emportà molts soldats de la banda de Lleida.

Val a dir que les dues paraules que fan el títol del seu darrer llibre, *borum* i *gospí*, són estranyes al català parlat actualment a la Terra Ferma. Ni el Fabra ni el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans les registren. En plena Segarra, i no lluny de Sant Ramon, hi ha un poblet que es diu Gospí. El Moll sí que els registra i diu que *borum* vol dir "Enrenou que fan moltes persones", i que *gospins*, que així el registra el Moll, en plural, són les "llavors d'una herba que s'arrapa a les cames" —que deu ser la cama-roja de l'Urgell.

Que existeixin a València i a les Illes escriptors de tanta nota i de tant prestigi, en tot temps al llarg de la història de la llengua, que ha rebut tants cops i persecució de part de propis i estranys, és un atot inestimable que garanteix la salut de la llengua catalana i la seva supervivència. Cal esperar temps millors, però Catalunya i la resta de territoris de parla catalana han fet un gran esforç despertant-se i clamant pels seus drets lingüístics trepitjats. Esperem que la maltempsada acabarà i podrem veure els nostres drets reconeguts i viure la nostra vida, no la que ens imposin, per poder continuar estimant i practicant allò que és nostre i la llengua que estimem sincerament.

Vegeu el mot [borum a RodaMots](#) (03/09/14) i l'entrada *gospí* d'*El borum i els gospins* al [monogràfic d'InfoMigjorn](#) que vam dedicar-li fa unes setmanes (01/05/2018, ítem 12).

8 Vaixell i vaixella

Antoni Lluï Martí

Prenint el demble a les paraules (Palma: Documenta Balear, 2009)

No us ha sobtat mai el fet que *vaixell* i *vaixella*, semblant el segon la forma femenina del primer, signifiquin coses tan distintes? És clar que hi ha casos més extremats, com *foc* i *foca* o *plom* i *ploma*, si bé en aquests dos exemples la semblança és pura coincidència. Però no és aquest el cas de *vaixell/vaixella*, que tenen una relació ben directa perquè procedeixen d'un mateix mot llatí.

Com la forma femenina ha pogut arribar a tenir una significació tan diferent del de la masculina, és el que intentaré explicar-vos, d'acord amb el que n'opinen els més prestigiosos etimologistes.

Vaixell prové del llatí *vascellum*, diminutiu de *vasum*, forma derivada de *vas*, que significa 'vas' o 'atuell'. *Vascellum*, en principi, era 'vas o recipient petit', però aviat passà a significar 'vas' o 'recipient' en general. La forma catalana d'aquest, *vaixell*, arribà a significar moltes més coses, totes relacionades amb receptacles, generalment fondos i rodonencs, on guardar-hi vi, oli, gra, etc. Molts eren de terrissa. Es deien també *vaixells* als vasos sagrats per al servei litúrgic, i amb el temps, de 'recipients petits', passaren a esser, també, 'recipients grossos', com bótes de fusta per al vi, i això ja a partir del segle XI. Una passa més i s'arribà a l'accepció de 'gran navili', paral·lelament al que pel mateix temps va ocórrer en occità, llengua en la qual de *vaisse* 'recipient' es passà a *vaisse* 'embarcació', talment com amb el francès *vaisseau*, que per devers el segle XII havia arraconat el fins aleshores usual *nef* (germà, lingüísticament, de *nau*), i amb l'italià *vascello* (llegiu *vaixel·lo*), i en castellà s'adoptà la forma *bajel* i en portuguès *baixel*.

Vaixella es formà damunt *vascella*, plural llatí de *vascellum*, i ja en el segle XII significava, en català, 'conjunt d'atuell' (normalment per al servei de taula). Pel seu acabament en *-a*, la forma es considerà des d'un principi femenina. Quasi al mateix temps aparegué aquesta nova accepció en francès, amb la forma *vais-selle*, i dins el segle XV es troba usat en castellà el seu corresponent, *vajilla*, i no sé exactament quan aparegué en portuguès, *baixela* i en romanès, *veselă*. Curiosament, cap derivat de *vascella* entrà a l'italià, llengua en la qual utilitzen al seu lloc *stoviglie* (llegiu *estoville*) que malgrat la semblança amb estovalles no hi té res a veure.

9 Tots els dubtes. Parelles d'origen comú (Etimologia, 3)

Rudolf Ortega @Rudolf_Ortega

[Tots els dubtes. Una gramàtica del català a l'abast](#) (Barcelona: RBA La Magrana, 2014), pàg. 290-292

Parelles d'origen comú · OBRA/ÒPERA

Això que les paraules puguin fixar-se de dues maneres a la llengua fa que, en alguns casos, la mateixa forma llatina es presenti en dos mots diferents, amb significats també diferents, i per tant en un cas trobarem un resultat força alterat des del llatí vulgar, mentre que en l'altre el mot serà molt més proper a l'original com a forma culta. Vèiem abans que *copula* feia *cobla* per via normal, però també dóna *còpula* en la forma culta. I que *folium* i *miraculum* fan *foli* i *miracle* per via culta, però també generen *full* i *mirall* seguint les normes de l'evolució de la llengua.

Un altre d'aquests casos el trobem en les paraules *obra* i *òpera*, derivades totes dues del llatí *opera*. La primera és la que en conserva el sentit original, tot i que amb la forma alterada a base de dos mil anys d'evolució, primer amb la sonorització de la *p* en *b* i després amb l'emudiment de la *e* d'enmig. I la segona en conserva la forma en tant que préstec de principi del segle XIX, però l'apliquem amb un sentit molt més restringit, el del *bel canto*. I tot i aquesta delimitació lírica aparent, avui dia d'un tipus d'obrers en diem *operaris*.

Per seure i pontificar · CADIRA/CÀTEDRA

Sabeu què anhelan tots els professors d'universitat? Doncs aconseguir una bona cadira (de *cathedra* per via vulgar), però no una de qualsevol, no una de sueca comprada a l'Ikea. Ells el que volen és una càtedra (per via culta), i per tant esdevenir catedràtics. De fet, la càtedra sempre ha estat un tipus de cadira. S'hi asseien –i s'hi asseuen– els bisbes durant els oficis religiosos, i d'aquí el mot va saltar a l'àmbit laic per designar la cadira on s'asseia el docent quan pronunciava la lliçó. Ara s'asseuen en cadires normals, i la càtedra es correspon al nivell més elevat de la docència (i això no vol dir sempre que la docència sigui elevada).

Allò que es pot moure · MOBLE/MÒBIL

El mateix que hem dit per a les obres i les cadires ho trobem per als mobles. Procedents de l'adjectiu llatí *mobilis* a través del llatí vulgar (amb caiguda de la

primera *i* i canvi a *e* en la segona), els mobles són els objectes que ens ajuden a organitzar la llar, i es diuen així perquè, de fet, «es poden moure». D'aquí ve que, fent-ne l'antònim adjuntant-hi un prefix, tinguem que els edificis o les finques rebin el nom d'*immobles*, perquè no es poden moure de cap manera, tret que els ensorrem i deixin de ser res. I en canvi, a través de la via culta, el mateix adjectiu *mobilis* es queda en *mòbil* (retallant-ne el final), primer per conservar el sentit original de l'adjectiu llatí (allò que es pot moure és mòbil), i després per al·ludir a conceptes nous, com ara la joguina que penja del sostre i es belluga aprofitant els corrents d'aire, el motiu ocult per cometre un crim, o bé l'aparell que ens sona o vibra a la butxaca.

Amb la forma original · FACTÒTUM

A banda del llatí vulgar i dels cultismes, són diverses les expressions que prenem directament del llatí i que utilitzem ben bé com si fossin frases fetes. Solen conservar la forma original: *ad hoc*, *a priori*, *a posteriori*, *de facto*, *delirium tremens*, *ex aequo*, *honoris causa*, *in extremis*, *in vitro*, *ipso facto*, *modus operandi*, *sine die*, *statu quo*, *vade retro*. N'hi ha però d'altres força més interessants, també procedents directament del llatí, que s'han incorporat no pas com a crosses que van bé per fer-se notar, sinó com a substantius que en alguns casos han pres ja una forma adaptada al català. El *currículum* és el cas més conegut, però també hi trobem *referèndum*, *desideràtum*, *ex-libris*, *factòtum*, *cinèforum*, *súmmum*, *aquàrium*, *ídem*, *júnior*, *lapsus*, *per càpita*, *quòrum*, *nomenclàtor*, *mèdiu*, *sènior*, *vademècum*, *verbigràcia*, *viacrucis*.

Vegeu alguns d'aquests mots a [RodaMots: llatinòrum](#)